

प्रज्ञामेवाहानित्यमिति नगृध्येत्तर्धनकुर्यात् ॥ ४ ॥ उपक्रमं प्रतीकारोपायं ॥ ५ ॥ मरणं भवति ॥ ६ ॥ ते ब्रह्माभिगताः ॥ ७ ॥ पालने च ते सुखं नेति संबंधः दुःखेन च दुःखेऽपि च सति नाधिगम्यं ते कदाचित् ॥ ८ ॥ एवं दुःखनिवृत्त्युपायं वैराग्यमुक्त्वा सुखप्राप्त्युपायं ब्रह्मात्मज्ञानमाह ज्ञानमिति ज्ञानं ब्रह्मज्ञेयं अहंकारादिघटांतदात्मना अभिनिर्वृत्तं अविद्यया निष्पन्नं अतएव मनःज्ञानगुणं ज्ञानस्य धर्मः कनकस्येव कटकं प्रज्ञाकरणैः ज्ञानेन्द्रियैः संयुक्तं तद्यदा भवति ततो नंतरं बुद्धिर्विषयाकारावृत्तिर्भवति एतेन यदेतद्बुद्धयमनश्चेत्युपक्रम्य सर्वाण्येवैतानि प्रज्ञानस्य नामधेयानि भवन्त्येव ब्रह्मैष इन्द्रियादिना प्रज्ञाप्रतिष्ठाप्रज्ञानं ब्रह्मेत्यंते न करणदेवताभूतभौतिकानामर्थानां प्रज्ञात्मत्वं प्रज्ञाप्रतिष्ठात्वं च हाटककटकन्यायेनोक्त्वा तामेव प्रज्ञां ब्रह्मेति वदंत्याः श्रुतेरर्थो ब्रह्माद्वैतपादत्रयेण दर्शितं चतुर्थेन तत्कारणाविद्यावियोगहेतुर्बुद्धिरिति चोक्तं ॥ ९ ॥ बुद्धेर्निष्पद्यस्तदभिव्यक्तिहेतुरित्याह यदेति यदा कर्मगुणैः कर्मोत्थैः संस्कारैः सहिता बुद्धिः मनसि मननात्मिकायां धीवृत्तौ वर्तते तदात्मना परिणमते तदा ब्रह्म प्रज्ञायते तादृशधीवृत्त्युदये हेतुमाह ध्यानेति ध्यानं यम

अनित्यं यौवनं रूपं जीवितं द्रव्यसंचयः ॥ आरोग्यं प्रियसंवासो गृध्येत्तत्र न प्रण्डितः ॥ ४ ॥ न जानपदिकं दुःखमेकः शोचितुमर्हति ॥ अशोचन् प्रतिकुर्वीत यदि पश्येदुपक्रमं ॥ ५ ॥ सुखाद्दुतरं दुःखं जीवितेनास्ति संशयः ॥ स्निग्धस्य चेंद्रियार्थेषु मोहान्मरणमप्रियं ॥ ६ ॥ परित्यजति यो दुःखं सुखं वाप्युभयं नरः ॥ अभ्येति ब्रह्मसोत्यंतं न ते शोचंति पण्डिताः ॥ ७ ॥ दुःखमर्थाहियुज्यंते पालनेन च ते सुखं ॥ दुःखेन चाधिगम्यंते नाशमेषां न चिंतयेत् ॥ ८ ॥ ज्ञानं ज्ञेयाभिनिर्वृत्तं विद्धि ज्ञानगुणं मनः ॥ प्रज्ञाकरणसंयुक्तं ततो बुद्धिः प्रवर्तते ॥ ९ ॥ यदा कर्मगुणोपेता बुद्धिर्मनसि वर्तते ॥ तदा प्रज्ञायते ब्रह्म ध्यानयोगसमाधिना ॥ १० ॥ सेयं गुणवती बुद्धिर्गुणेष्वेवाभिवर्तते ॥ अपरादभिनिःसृत्य गिरेः शृंगादिवोदकं ॥ ११ ॥ यदा निर्गुणमाप्नोति ध्यानं मनसि पूर्वजं ॥ तदा प्रज्ञायते ब्रह्म निकषं निकषे यथा ॥ १२ ॥ मनस्त्वपल्लवं पूर्वाभिन्द्रियार्थनिदर्शकं ॥ न समक्षगुणापेक्षि निर्गुणस्य निदर्शकं ॥ १३ ॥

नियमादिभिः पूर्वगैः सहितं ध्यानं ध्येयाकारप्रत्ययसंततिः स एव योगाख्यस्ततो निष्पन्नेन समाधिना ब्रह्माकारवृत्तिविशेषेण कर्मणोपेतेति पाठे कर्मणः बाह्यविषयप्रकाशनादपेतेति व्याख्येयं ॥ १० ॥ गुणवती इन्द्रियादिमती गुणेषु रूपादिषु अपरात् अज्ञानात् ॥ ११ ॥ यदा अज्ञाननाशकाले ध्यानं ध्येयं वस्तु मनसि धीवृत्तौ प्राप्नोति अभिव्यज्यते पूर्वजमित्यज्ञानस्यापिकारणं तस्मादव्यक्तमुत्पन्नमित्यादि स्मृतेः निकषे कषपाषाणे निकषं स्वर्णरेखाप्रकर्षेण निःसंशयं ज्ञायते ॥ १२ ॥ विषयत्वेन निकषवत् ब्रह्म प्रज्ञायते चेत् जाड्यं ब्रह्मण आपद्येतेत्याशंक्याह मनस्त्विति मनोखंडाकारावृत्तिः पूर्वअखंडचैतन्याभिव्यक्तेः प्रागेवापल्लवं अखंडप्रकाशेन तिरोभूतं कुतः यस्मादिन्द्रियार्थानां शब्दादीनामेव तन्निदर्शकं तदपि अव्यवधानेनैवेत्याह समक्षं इन्द्रियसन्निकृष्टगुणं रूपादि अपेक्षते तत्तथा अतो हेतोः निर्गुणस्य रूपादिहीनस्य तन्न निदर्शकमतो न ब्रह्मणो जाड्यापत्तिः ॥ १३ ॥